

Gulnaz Sibgatullina, Jos Schaeken

Russische vrouwen op de arbeidsmarkt: hoe noem je ze eigenlijk?

Taalkundige kwesties kunnen net zo snel tot onenigheid leiden als politieke debatten. Sinds een paar jaar zijn Russische internetgebruikers verdeeld over de kwestie van 'feminitieven'. De term (Russisch: [феминативы of феминитивы](#)) verwijst naar woorden die het vrouwelijke geslacht benadrukken van een persoon die behoort tot een specifieke etnische, raciale, religieuze, sociale of professionele groep. Zo heb je in het Engels een *waitress* en in het Duits een *Kellnerin*, die expliciet het biologische geslacht aanduiden van de persoon die je in een restaurant bedient. Het huidige taalkundige debat in Rusland draait vooral om de aanduidingen van beroepen die van oudsher als 'mannelijk' worden gezien. Russische feministen die nieuwe 'vrouwelijke' vormen van populaire professies voorstellen worden vooral gesteund door de jonge stedelijke bevolking en een deel van de intelligentsia. Maar er zijn ook grote groepen tegenstanders, waaronder de Russische staat, die claimen dat feminitieven opzettelijk de taal verdraaien en dat het gebruik [bestraft moet worden](#) met hoge boetes.

Keuzestress tussen grammaticaal en biologisch geslacht

In tegenstelling tot het Nederlands of Engels, heeft elk zelfstandig naamwoord in het Russisch een grammaticaal geslacht dat je aan de vorm (uitgang) van het woord meteen kunt zien: mannelijk, vrouwelijk of onzijdig. Toegegeven, bij sommige woorden zijn er problemen, zoals bij *дядя* 'oom', dat er vanwege de uitgang uitziet als een vrouwelijk woord, maar vanwege het biologische geslacht toch mannelijk is. En er zijn woorden zoals *день* 'dag' en *тень* 'schaduw', waaraan je op het eerste gezicht niet kunt zien of ze mannelijk zijn (*день*) of vrouwelijk (*тень*). Maar over het algemeen verraadde de uitgang wel het geslacht van een woord. Dit neemt niet weg dat de logica daarachter weinig transparant is. Neem bijvoorbeeld Russische meubels: een *диван* 'divan' is mannelijk, een *табуретка* 'kruk' is vrouwelijk en een *кресло* 'fauteuil' is onzijdig. Maar wanneer het gaat om beroepen (*arts*, *auteur*, *professor*) zie je dat ze doorgaans mannelijk zijn. Slechts in een enkel geval heb je zowel mannelijke als vrouwelijke vormen die neutraal naast elkaar worden gebruikt: *учитель* 'leraar' naast *учительница* 'lerares'.

Het geslacht van de beoefenaar van een beroep dat maar één gangbare (mannelijke) vorm heeft, zoals bij *врач* 'arts', wordt doorgaans gespecificeerd volgens de congruentieregels van de Russische grammatica. Dus: 'de arts is gekomen' is *hetzij врач пришёл, hetzij врач пришла*. In het eerste geval is de arts een man en in het tweede een vrouw, wat wordt aangegeven door de vorm van het bijbehorende werkwoord. Maar dit principe heeft zijn grenzen: wat doe je met 'onze nieuwe arts is gekomen', waarbij je ook bij 'onze' en 'nieuwe' de keuze moet maken tussen mannelijk (m) en vrouwelijk (v). Is het dan in het geval van een vrouwelijke arts *наша (v) новая (v) врач пришла (v)*? Voor de meeste ontwikkelde Russen is dat een brug te ver en zouden ze eerder kiezen voor de hybride constructie *наш (m) новый (m) врач пришла (v)*. Liever omzeilen ze het probleem door iets te zeggen van het type 'onze nieuwe arts; ze is gekomen': *наш (m) новый (m) врач; она (v) пришла (v)*. Overigens, bij dat woord voor 'oom', *дядя*, haalt niemand het in het hoofd om daar vrouwelijke vormen bij te verzinnen; het is *наш (m) старый (m) дядя пришел (m) 'onze oude oom is gekomen'*.

In recente tijden zijn met name in de meer creatieve beroepen nieuwe vrouwelijke vormen ontstaan. Sommige vrouwelijke schrijvers (of moeten we zeggen: schrijfsters?) en *influencers* spreken van een *авторка* (een vrouwelijk *автор* 'auteur') en een *блогерка* (van *блогер* 'blogger'). Andere vinden het

volstrekt onnodig en zelfs onwenselijk om het verschil tussen man en vrouw te benadrukken omdat ze precies dezelfde activiteit uitvoeren.

Oude wijn in nieuwe vaten?

Al langere tijd zijn er discussies onder sprekers van verschillende Europese talen – Engels, Duits, Spaans, Nederlands – over hoe je een taal genderinclusief kunt maken. Doen Russische feministen gewoon mee met deze tendens? De bekende taalkundige Maksim Krongauz [merkt terecht op](#) dat feminitieven in de vroege Sovjetperiode zeer gangbaar waren: ook vrouwen deden actief mee aan de revolutie en dat moest expliciet benadrukt worden. Naast een mannelijke gedelegeerde of gedeputeerde (делегат, депутат) had je een vrouwelijke (делегатка, депутатка) en beide stonden op gelijke voet. Tegenwoordig hoor je die vrouwelijke vormen niet of nauwelijks meer.

Maar, ook in de beginperiode van de twintigste eeuw waren niet alle vrouwen voorstander van het expliciet benoemen van vrouwen in bepaalde beroepen. Integendeel, een mannelijke vorm werd gezien als meer neutraal en gaf de mogelijkheid voor vrouwen om zich te ontworstelen aan de traditioneel lage status die ze hadden op de arbeidsmarkt. Anna Achmatova en Marina Tsvetajeva, twee prominente vrouwelijke stemmen in de literatuur van die tijd, wilden niet поэтесса ‘dichteres’ genoemd worden, maar поэт ‘dichter’.

[Sovjetbureaucraten](#) hebben later meegeholpen aan het verwijderen van feminitieven in een poging om beroepen genderneutraal te maken. Hun succes heeft in wezen de hedendaagse taalkundige controverse veroorzaakt.

Автор, авторка of авторша?

Het Russisch heeft een weelderige *toolbox* wat betreft verschillende woordvormen, in vele soorten en maten. Het aantal achtervoegsels dat je kunt gebruiken om van een mannelijk woord een vrouwelijke pendant te maken is indrukwekkend. Deelnemers aan [Wonderzine.com](#), ‘een website voor jonge vrouwen’, gebruiken standaard de formule ‘mannelijke vorm van een beroep + achtervoegsel -ка’. Zo krijg je экспертка (een vrouwelijke expert ‘expert’) en президентка (van президент ‘president’). Maar om naar een vrouwelijke автор ‘auteur’ te verwijzen kun je niet alleen авторка gebruiken, maar in principe ook авторша of zelfs авторесса. Er is een speciale website, Feminisator ([Фемизатор](#)) genaamd, waar je de naam van een beroep kunt intikken en dan een hele rij feminitieven krijgt als je op de knop ‘feminiseer!’ (феминитивь!) klikt. Het woord автор levert op: авторка, авториха, авториня, авторкиня, авторесса, авторица. De variant авторша staat niet in het lijstje, maar dat kan komen vanwege de vaak enigszins denigrerende en minder prestigieuze bijklank die afleidingen met -ша hebben. Dat heeft te maken met het feit dat -ша oorspronkelijk meestal ‘vrouw van ...’ betekende, wat we soms nog aantreffen: генеральша ‘generaalsvrouw’ en докторша ‘doktersvrouw’ (maar ook ‘vrouwelijke arts’ in spreektaal). Eigenlijk zijn hier de Germaanse talen debet aan want het feminitief -ша is al in de achttiende eeuw uit het Nederduitse -sche ontleend, zoals in *die Generalsche* ‘de generaalsvrouw’ of *die Doktorsche* ‘de doktersvrouw’. Dat deden we overigens vroeger ook in het [Nederlands](#) met het achtervoegsel -s(ch)e: *domineese*, *kasteleinese*, *majoorse*. Zelfs toen al kon dat achtervoegsel niet alleen ‘vrouw van ...’ betekenen, maar ook ‘vrouwelijke beroepsbeoefenaar’. Zo wordt in het [Leidsch Dagblad](#) van 5 september 1934 de nieuwe generaal van het Leger des Heils, Evangeline Booth, ‘De Generaalsche’ genoemd.

Over de varianten die wel worden genoemd door de Feminisator valt taalkundig van alles te zeggen, zelfs over авторка dat [volgens de culturoloog Oksana Moroz](#) ongemakkelijk is omdat afleidingen met -ка eigenlijk alleen maar ‘normaal’ zijn bij woorden met eindaccent (zoals студѐнт – студѐнтка ‘student’ of скрипáч – скрипáчка ‘violist’): woorden als áвтор of блóгер komen niet een-twee-drie

in aanmerking voor het procedé. In ieder geval roepen de feminitieven zoals ze gepresenteerd worden in de Feminisator nogal wat verbazing en irritatie op, vooral onder taalkundigen.

Genderneutraal Russisch

Om het Russisch genderinclusief te maken, kiezen sommigen niet voor een genderspecifieke maar een genderneutrale weg. Hoe moeten mensen over hun beroep praten die hun persoonlijke identiteit noch vertegenwoordigd zien in een mannelijke noch vrouwelijke vorm? Ze voelen zich geen автор en ook geen авторка. Transactivisten als [Jana Sitnikova](#) gebruiken de zogenaamde 'gender gap' om genderbinariteit te vermijden. In geschreven taal drukken ze zich uit met de vorm 'автор_ка', waarbij het streepje _ de ruimte symboliseert voor iedereen die zich buiten de twee geslachten voelt vallen. In gesproken taal wordt het lastiger; je kunt weliswaar een pauze inlassen, maar dat wordt al snel erg gekunsteld. De 'gender-gap' lijkt weinig kans van slagen te hebben als middel om grenzen van gender en seksualiteit te neutraliseren.

Voor non-binary Russen is het haast ondoenlijk om hun taal helemaal genderneutraal te krijgen. In het Engels is de zaak veel overzichtelijker: verander de mannelijke voornaamwoorden (*he, him, his*) en de vrouwelijke (*she, her, hers*) bijvoorbeeld in *they* en je bent al een heel eind op weg. Maar in het Russisch sijpelt het geslacht door nagenoeg alle woordsoorten. Neem de verledentijdsvormen van het werkwoord: om het verschil tussen я читал 'ik (m) las' en я читала 'ik (v) las' op te heffen, kun je weliswaar de 'gender gap' gebruiken (я читал_а), maar ook het nieuwe neutrale achtervoegsel -хши of -кши (я читахши/ читакши) [is voorgesteld](#). En er is nog veel meer mogelijk, zoals [Cecil Leigh Wilson bericht](#), hoewel van enige consensus nog nauwelijks sprake schijnt te zijn.

Cultural silencing

De groeiende aandacht voor feminitieven suggereert dat het niet zo zeer gaat om taal-gerelateerde kwesties maar vooral om de positie van de vrouw in de Russische samenleving. Die is er in de afgelopen jaren niet beter op geworden. Denk aan de beslissing in 2017 van de Staatsdoema om sommige vormen van huiselijk geweld te [decriminaliseren](#), waardoor vrouwen nog minder mogelijkheden hebben om hun misbruikers aan te geven. De macht van de Russische cultuur van het beschuldigen van slachtoffers komt pijnlijk tot uitdrukking in [het geval van de zusjes Chatsjatoerjan](#), die nu terecht staan voor de moord op hun vader die hen jarenlang seksueel en psychologisch misbruikt heeft. Veel Russen zien feministische activiteiten als een culturele aanval vanuit het Westen op hun eigen systeem van normen en waarden waarbij de vrouw primair gezien wordt als echtgenote en moeder. Traditionele genderrollen spelen de boventoon als je kijkt naar het [groeiend aantal Russen](#) dat zich verzet tegen het recht op abortus, terwijl ze [vast geloven](#) in het belang van het huwelijk en het moederschap van Russische vrouwen.

Juist om die reden verwelkomen mensen als de literaire criticus [Anna Narinskaja](#) het gebruik van feminitieven. Je kunt taalkundig van alles zeggen over -ка en al die andere achtervoegsels, maar het gebruik daarvan geeft een signaal af dat de Russische samenleving het probleem van genderongelijkheid op de agenda moet houden. Aan de andere kant van de barricade staan de mensen die geloven dat taal niet meer is dan een weerspiegeling van de realiteit. Als je gelijke rechten wil bewerkstelligen, begin dan met praktische maatregelen zoals dezelfde carrièremogelijkheden en het gelijktrekken van lonen voor vrouwen en mannen.

De macht der gewoonte

Het leidt geen twijfel dat veranderingen in de taal succesvoller zijn wanneer ze gesteund worden door veranderingen in de werkelijkheid. Maar de macht der gewoonte moet niet onderschat worden.

Een Westers leenwoord als 'blogger' deed nog niet zo lang geleden pijn in de oren van vele Russen. Als het gaat om beroepen uitgeoefend door vrouwen zullen veel sprekers gangbare en vertrouwde vormen blijven gebruiken. Maar, als авторка, экспертка en директорка vaak genoeg genoemd worden, bijvoorbeeld in de reguliere media, zullen deze innovaties uiteindelijk geaccepteerd worden, net zoals 'blogger'. Sterker, Vladimir Vladimirovitsj hoeft ze maar één keer te gebruiken en de zaak is rond.